

Dejan Donev

Mihail Cakov 13–1–13, MK–1000 Skopje
d_donev@yahoo.com

Pedeset godina neuvjetovanja mišljenja

Sažetak

Godišnjice su dobar povod da se vidi dokle se stiglo i, što je još važnije, da se preispita koje su posljedice toga. U ovom se povodu može zaključiti da Društvo koje obilježava svoju pedesetu obljetnicu s pravom slavi.

Ulazeći u filozofiju u vrijeme opterećeno dnevno-političkim uputstvima, zamijetio sam da se Hrvatsko filozofsko društvo izdvaja po tome što je i onda kad je bilo pritisnuto režimskim zahtjevima uspijevalo ispuniti osnovnu dužnost – poštovati individualni svjetonazor i poticati njegovo razvijanje u svakoga, potvrđujući time svoju etičku utemeljenost. Držeći ovu liniju prava pojedinca da proširuje svoj svjetonazor interiorizirajući ponuđene filozofske sustave, ali na način koji ne uvjetuje mišljenje, Hrvatsko filozofsko društvo ispunjava ulogu etičkog korektora, što nam daje za pravo govoriti o tome da je HFD uzor za svako filozofsko društvo i za način na koje bi ono trebalo širiti svoj utjecaj i izvan užeg područja u kojem djeluje.

Ključne riječi

Hrvatsko filozofsko društvo, filozofski sustav, etički korektor, filozofsko promišljanje, etičko utemeljenje, Makedonija, neuvjetovanje mišljenja

Ulazeći u filozofiju u vrijeme opterećeno dnevno-političkim uputstvima, zamijetio sam da se Hrvatsko filozofsko društvo izdvaja po tome što je i onda kad je bilo pritisnuto režimskim zahtjevima uspijevalo ispuniti osnovnu dužnost – poštovati individualni svjetonazor i poticati njegovo razvijanje kod svakoga, potvrđujući time svoju etičku utemeljenost. Držeći ovu liniju prava jedinke da proširuje svoj svjetonazor interiorizirajući ponuđene filozofske sustave, ali na način koji ne uvjetuje mišljenje, HFD ispunjava ulogu etičkog korektora, što nam daje za pravo govoriti o tome da je HFD uzor za svako filozofsko društvo i za način na koji bi ono trebalo širiti svoj utjecaj i izvan užeg područja u kojem djeluje. Dajući mu kvalifikativ etičkog korektora, prije svega mislim na to da niti jedno filozofsko društvo ne ispunjava svoju funkciju ukoliko ne osigura prostor za samoiskazivanje i nuđenje drukčijeg razumijevanja ideologije od dnevno važećeg. Da je ovo Društvo ispunilo takvu funkciju dokazuje činjenica da je i u periodima strože ideološke kontrole uspijevalo ne samo osigurati takav prostor, nego i tiskom objavljivati takvo drukčije razumijevanje svijeta, ono što se iz kojekakvih razloga izbjegavalo čak i izgovoriti.

Ovaj *homage* Hrvatskom filozofskom društvu, povodom njegove pedesete obljetnice, nije priređen zato što je red da gost u znak zahvalnosti za poziv bude pristojan, već zbog toga što, imajući u vidu tradiciju zbog koje smo se ovdje okupili, ima nečeg važnijeg od samoga slavlja. Naime, ako je istina da se vrijednost nekog djelovanja ili postojanja pokazuje i dokazuje po tome koliko će i kakvoga traga ono ostaviti u drugima i kakvoga će utjecaja imati pri odabiranju životnog opredjeljenja, onda moje prisustvo ovdje nije tek

kurtoazno prihvaćanje poziva, već konkretni dokaz istinitosti ovog tvrdjenja. Naime, moje je prisustvo upravo dokaz da je ovo Društvo tijekom posljednjih pedeset godina svojim djelovanjem, posebice na planu izdavaštva, uspjelo ne samo popuniti jednu prazninu u povijesti razvoja filozofije na ovim prostorima, već je – izborom tema i organiziranjem simpozija, formiranjem svima nama poznate *Korčulanske ljetne škole* (neovisno o tomu da je nažalost bila relativno kratkoga vijeka), pronalaženjem novih oblika aktivnosti, pokazajući time svoju svijest o odgovornosti pred društvom i za društvo – uspjelo stvoriti svoju osobnu iskaznicu, te i one koji nisu odrastali u Hrvatskoj nagnati da, prateći sve ono što se objavljuje i što se događa u drugim vidovima filozofskoga života, s nestrpljenjem očekuju što će ovo Društvo sljedeće poduzeti. Kako prethodno ne bi bilo tek prigodna priča, sjetimo se osmog zasjedanja *Korčulanske ljetne škole* na temu »Utopija i realnost«, gdje je Rudi Supek u uvodnoj riječi rekao:

»Utopija i zbilja – dva pojma koji mogu ostati u odnosu potpune ravnodušnosti, ako zamišljamo utopiju kao viziju veoma udaljene budućnosti ili kao san koji transcendira zbilju, ako je uzimamo kao predmet mašte i spekulacije bez ikakvoga angažiranja u zbilji, pa čak i bez mogućnosti za takvo angažiranje; također, ako mislimo zbilju samo kao nešto dato i opstojno po inerciji, nešto lišeno mogućnosti i napora da preobrazimo nemoguće u moguće, i moguće u zbilju.«¹

A Milan Kangrga je svome izlaganju »Zbilja i utopija« istaknuo:

»Jedan od bitnih nesporazuma oko pojma utopije – a taj je nesporazum ne samo čisto teorijskog nego duboko povijesno-praktičnog karaktera – leži svakako u tome, što se iz raznih razloga ne respektira razlika između *utopijskog* i *utopističkog*...«²

Uzimajući ova dva citata kao primjer, želim samo naglasiti da su upravo ovakvi uvodničari otvarali teme koje su mijenjale pristup, ne samo razumijevanju osnovnih, temeljnih pojmova filozofije već i razumijevanju društvenoga trenutka ondašnje SFRJ, u kojoj su ovakva razlikovanja i utemeljenja filozofskoga mišljenja maltene bila smatrana nepotrebnim, jer se na razini oficijelne ideologije i njezina tumačenja smatralo da je marksizam onaj koji je riješio, jednom za svagda, svaku upitnost, što osobnu, što društvenu.

Ponavljam, ovo nije svečarsko odavanje priznanja onima koji su tijekom ovih pedeset godina doprinijeli tome, čak i po cijenu da budu proskribirani, i nerijetko da dođu u sukob s oficijelnim političko-filozofskim stavovima, te da zato i profesionalno, pa i privatno plate određenu cijenu. Radi se o tome da su upravo zbog ovakvog aktiviteta i angažmana HFD-a mnogi od nas, koji su zaista htjeli uploviti u filozofski promišljaj vremena u kojem se ruše sustavi i ustrojstva bez stvaranja novih, često puta – čitajući knjige ili periodiku ili sublimite s raznih simpozija i škola potpisanih od strane HFD-a – mogli i u trenucima nesigurnosti odabrati orijentir.

Time mislim na to da su oni među nama koji su bili rođeni u jednom sustavu, a osvješćivali se u drugom, često puta bili zbunjeni pitanjem: Kako to da je jedan sustav koji se tako glasno deklarirao kao humanistički postao povijesno nepotreban? Odgovore na ovakva pitanja nalazili smo upravo čitajući tekstove za čije je objavljivanje bilo zaslužno Hrvatsko filozofsko društvo, primjerice, tekst Ericha Heintela koji je, razmatrajući dijalektiku metajezika, omogućio razumijevanje zlorabljenja filozofskih riječi u ime uvjetovanja mišljenja od strane vladajućih.

Spomenuti tekstovi možda nisu najeklatantniji primjeri za moju tvrdnju da je HFD bilo orijentir u mijenjanju i razvijanju filozofske misli u Makedoniji. No, važnije od toga jest da su bili orijentir pojedincima, koji su makedonsku filozofiju izgrađivali. HFD je također ispunilo još jednu od osnovnih funkcija

filozofije u društvima poput naših, posebice onima koji se nalaze na razmeđi: da sustav, kao i ljude u njemu, podsjeti kako su sustavi prolaznost političkog života, a da je istinski utemeljen i etički orijentiran filozofski sustav ono što nam može pomoći da se održimo i kao jedinke i kao rod: pravo na vlastito mišljenje i viđenje uz dužno poštovanje svačijeg integriteta i identiteta, kao i spremnost da se zajedno raste do svijesti da samo štovanjem ovakvih temelja možemo doći u situaciju da danas i ovdje ne osjećamo krivnju zbog slavlja.

Kako bih potvrdio prethodni iskaz, pozvat ću se na još jedan primjer iz *Praxisa*, broj 1–2 iz 1972., u kojem je jedan od temata bio »Anarhija, budućnost, revolucija«, a gdje se mogao pročitati tekst Roberta Kragalotta »Gandhijev pojam skrbeničkog socijalizma: jedna hinduistička utopija«, kao uvod u razmišljanje na temu »Kultura, etika, demokracija«, što je dalo za pravo Zagorki Pešić-Golubović da uvede razmišljanje na temu »Kultura kao most između utopije i realnosti«, a Bori Gojkoviću omogućilo razmišljati o »Dvosmislenosti kulturne ekspresije«. Spominjući ove tekstove nije mi namjera ocjenjivati ih, već podvući da se otvaranjem ovakvih tema pružilo mogućnost svakome tko je htio razmišljati neovisno i neuvjetovano da danas i ovdje (pritom mislim na makedonske uvjete razvoja filozofske misli) zaključiti kako je uređivačka politika *Praxisa* omogućila i pojavu slikara poput Petra Mazeva, Dragutina Avramovskog-Gutea ili pak redatelja poput Kirila Cenevskog, koji je, naslućujući vjerojatno dolazeće krize društva na razmeđi, snimio film *Pokoj, rtdi i jad*. U ovom kontekstu neizostavno treba spomenuti i autore poput Taška Georgievskog,³ Slavka Janevskog⁴ ili Gorana Stefanovskog s njegovom predstavom *Divlje meso*. Spominjući ove umjetnike, iako to može izgledati kao ekskurs, namjera mi je ukazati na činjenicu da je upravo skup određenih stavova, mišljenja, a nerijetko i nesuglasica oko nekih sustavnih filozofskih ideja, na koncu, barem u okvirima makedonske kulture i umjetnosti, imalo pozitivni efekt na nju, jer je našla idejno opravdanje da progovori drukčije od oficijelnog umjetničkog filozofskog tumačenja i nalaganja u to vrijeme. Navodim ovaj primjer jer se, kao rezultat istoga, u Makedoniji zbilo nešto što je bilo možda drukčije nego drugdje. Naime, radi se o sljedećem: uslijed određenih, što povijesnih, što ekonomskih, a ponajviše političkih uvjeta razvoja, Makedonija je došla u situaciju da, uz časne izuzetke, »kuburi« s pomanjkanjem filozofskog promišljanja. Uloga navedenih umjetnika bila je u tome da su stvorili djela koja su potaknula filozofski promišljanje u pokušaju tumačenja uloge umjetnosti na putu k humanom društvu, pa su se tako pojavila imena koja su, govoreći i o estetici i o etici, i o logici i o filozofiji opće umjetnosti, počela stvarati kriterije koji omogućuju dozrijevanje do slobode,

1

Rudi Supek, »Uvodna riječ«, *Praxis* 1–2 (1972), str. 3.

2

Milan Kangrga, »Zbilja i utopija«, *Praxis* 1–2 (1972), str. 10.

3

Ovdje mislim, prije svega, na njegove knjige *Crno seme* i *Crveniot konj*, u kojima se povijesne okolnosti cjenkanja jednim narodom ne objašnjavaju samo iz kuta osjećanja čovjeka koji pripada tom narodu, već se uspijeva uklopiti i povijesno-filozofska i sociološka kritika sustava i ustrojstava koji su doveli do takvih situacija, posebice u zemljama koje su

se deklarirale kao »socijalizam s humanim licem« i nastale iz »revolucije koja ne jede svoju djecu«.

4

Primjer je njegova knjiga *I bol i bes*, koju je redigirao više puta do 1979. Uzviknuvši »Zemljo, Ante sam, neotvoreni bezdan pod nogama...«, svačije učešće u oružanom rješavanju povijesnih sukoba počeo je procjenjivati na osnovi etičkog promišljanja zrelosti naroda ili nacije, tj. da li se žrtvovanje generacija dogodilo u ime realne slobode ili zbog potreba politike, eda bi kompletnu filozofsko-etičku ocjenu negativne upotrebe čovjeka u ime ideologijâ dao u *Mirakulite na grozomorata*.

ne samo filozofske misli u određenom političkom okruženju već, što je puno važnije, do vlastita nacionalnog identiteta kao čimbenika društvenog razvoja i sugraditelja civilizacije.

U ovom kontekstu, kako ne bismo ostali samo na razini zaključivanja ili općih mjesta, valja spomenuti ime jednoga čovjeka koji je mijenjajući razumijevanje uloge etike u prosudbi života i društva, odigrao povijesnu ulogu u Makedoniji. Pritom mislim na svima nama dobro poznatog Pavla Vuk-Pavlovića, koji je, ne samo konkretnim prisustvom, odigrao ovakvu, mora se priznati, povijesnu ulogu u promjeni etičke svijesti. Uspio je iza sebe ostaviti kadar koji je, shvaćajući ulogu etike kao vrhunskog čimbenika svakoga postojanja, u Makedoniji ne samo podigao razinu razmišljanja o etici i estetici, već je otvorio i pitanje »Što je uistinu etika i estetika života?«, podsjećajući nas da su etika i estetika ono što trebaju biti samo ako budu shvaćeni kao bio-etika i bio-estetika. Ovdje prvenstveno mislim na Kirila Temkova, koji je, slijedeći opredjeljenja svojeg mentora, Pavla Vuk-Pavlovića – da se uvijek mora iza sebe ostaviti kadar – uspio uvesti etiku kao obvezni predmet izučavanja na Filozofskom fakultetu, što je na koncu dovelo do toga da je etika postala obvezni predmet i na ostalim visokoškolskim ustanovama.

No, vratit ću se sad osnovnom predmetu ovog izlaganja. Ovdje nije ni vrijeme niti mjesto za glorifikaciju ili kritiku ma kojeg od objavljenih tekstova ili autora na stranicama *Praxisa*. Treba podcrtati da su neki od njih bili u sukobu s mnogim filozofskim habitusima, što je pak nekima u određenim periodima davalo za pravo da, koristeći svoju poziciju, utječu na redovitost izlaženja istoga. Točnije, neslaganja pa čak i pritisci da se nešto objavi ili ne objavi, da se *Praxis* tiska ili ne, imali su svoju pozitivnu ulogu upravo zbog toga što su mnoge od nas uvjerali da ponekad vrijedi žrtvovati i vlastiti status za neki viši cilj. Ovo govorim zato što je ono što su nudili časopisi poput *Praxisa* i *Filozofskih istraživanja*, kao i određeni naslovi objavljeni pod okriljem HFD-a, bili zdušno napadani od određenih aparatčika. To nas je uvjeralo da je filozofija zbroj sustava čija se vrijednost ne dokazuje političkom podobnošću, već time da mnogima omogućuje formiranje vlastitog (filozofskog) identiteta, kao i opstojanje ideje o tome da se bilo koje pisanje može opravdati samo istinskim odmjerenjem ideja na polju razvoja svijesti.

Iako ovaj iskaz može zvučati neutralistički, promisli li se pozornije, sasvim je jasno: *prvo*, da je ono što je HFD dosad dalo na uvid omogućilo, *prvo* meni, da naučim razlikovati što je objavljeno zato što se moralo, a što je objavljeno da bi se pokazalo kako se i pod najžešćim uvjetovanjem i pritiskom može ostati etičan u svojoj profesiji i dužnosti i ponuditi istinu na uvid, ostavljajući svakome od nas da odabere hoće li ili neće doći do svog sebstva, i kao autor i kao čovjek, i s dužnošću i s odgovornošću pred onima za koje navodno stvara. *Drugo*, radi se o tome da su autori na koje ovdje mislim svojim načinom razmišljanja, pisanja, izgradnje sustava i iznalaženjem načina da i u onakvim okolnostima privedu i provedu neku ideju, ukazali na činjenicu da, ako ima ičega na što se posebice mora obratiti pozornost tijekom prošlih pedeset godina, onda je to *etička utemeljenost ideja* o kojima je riječ i način na koji će te ideje biti uvedene u proces mišljenja i dovedene do sustavnog čimbenika od kojeg će ovisiti ispunjenost ili neispunjenost ljudski dostojanstvenog postojanja.

Kada kažem »etičko utemeljenje«, ne mislim da su ideje moralne ili nemoralne, već mislim na činjenicu da se u tim tekstovima vodi računa i drži linija prava individue da proširuje svoj svjetonazor, da interiorizira ponuđeni sustav, ali i da se to čini na taj način da se pritom ne uvjetuje mišljenje onoga kome je

tekst namijenjen. Pritom valja istaknuti još jednu značajku koja je prerasla i u karakteristiku i u čimbenik aktiviteta HFD-a. Naime, radi se o tome da nam – i pored periodičnih oscilacija u ovakvom pristupu promišljanju i ispisivanju filozofije – upravo ova raznolikost omogućuje da, pored rekapitulacije onog što je učinilo HFD za pola vijeka svojeg postojanja, ujedno možemo govoriti i o hrvatskoj filozofiji, ali ne kao državnoj filozofiji ili filozofiji nazvanoj po imenu države gdje egzistira, već u stanovitom smislu kao o školi ili pravcu koji nije samo lokalno određen i ograničen već je utjecajan mnogo šire, ako ničim drugim onda činjenicom da, izazivajući polemike i drugdje, ispunjava svoju funkciju – pokazati i dokazati da filozofija nije zatvoreni sustav, već može evoluirati, te još važnije od toga, omogućiti evoluciju mišljenja i evoluciju etike vrednovanja.

Da je tomu tako, govori još jedan primjer. Ne ulazeći u ocjenu filozofske utemeljenosti ili posljedice tog članka, spomenut ću ovdje tekst Mihaila Markovića »Struktura moći u jugoslavenskom društvu i dilema revolucionarne inteligencije«, u kojem se na samom početku kaže:

»Posljednjih godina provođena je u jugoslavenskom društvu jedna politika koja je po cijenu svjesnog žrtvovanja nekih socijalističkih tekovina obećavala brži razvoj i više slobode. Cijena koja je za nju plaćena ogromna je.«⁵

Ni vrijeme ni mjesto ovdje ne dopuštaju analizu samoga autora i onog što je napisao. No, i mjesto je i vrijeme istaknuti da sam zahvaljujući upravo ovakvim tekstovima, kao i mnogi drugi filozofi u Makedoniji, došao do uvjerenja i zaključka o vrijednosti i opravdanosti svakog djelovanja i funkcije filozofskih društava ukoliko, upravo kao HFD, otvara prostor za promjenu etike vrednovanja.

Pritom mislim na to da je upravo zahvaljujući onome što je bilo objavljivano, primjerice, u *Praxisu*, došlo do situacije da se u makedonskim filozofskim krugovima počeo razlikovati marksizam od »marksologije«; što je pravo, a što prirodno pravo i pravo na opredjeljenje; da se počelo shvaćati kako se otuđenje čovjeka od ljudske zajednice i ove od njega ne može objasniti samo golim citatima određenih pravaca već se, da bi se prevladalo takvo stanje, moraju uzeti u obzir i razmatranja, stavovi i spoznaje i onih autora koji nisu bili na liniji tada vladajuće filozofije.

Najbolji primjer za to mogli bi biti Dimitar Dimitrov, Dimitar Mirčev, kasnije Ljubomir Cuculovski, a to je pak na koncu dovelo do toga da se i u javnim medijima drukčije pristupa razumijevanju marksizma i do spoznaje da se upravo radi o *marksologiji*, što je na koncu bilo i javno izrečeno od strane Aleksandra Dimitrieva u obrazovnim programima Makedonske radiotelevizije, gdje je kao autor, u 36 emisija, obrađivao ključne pojmove filozofije i njezinu povijest, uz pomoć eminentnih filozofa poput već spomenutog Cuculovskog ili Ferida Muhića. Ovakve su, pak, emisije bile moguće upravo zahvaljujući promjeni logike razumijevanja svijeta, čemu je, u velikoj mjeri pozivajući se i na hrvatske i na inozemne autore, svoj doprinos dao i Jonče Josifovski.

Ne ulazeći u šire analize konzekvenci objavljivanog, ponovimo: ono što je bilo tiskano nije samo ponudilo drukčiji način promišljanja tamo gdje sam se obrazovao, već je otvorilo i prostor da oni koji nas obrazuju shvate i svoju odgovornost – da su svoju dužnost ispunili onoliko koliko su nam različitih

5

Mihailo Marković, »Struktura moći u jugoslavenskom društvu i dilema revolucionarne inteligencije«, *Praxis* 6 (1971), str. 811.

moгуćnosti spoznaje predočili. Točnije, ne bismo govorili ni o duhu vremena, ni o umjetnosti i politici, a niti o povratku čovjeka sebi, da nije bilo onakvih tekstova kakvih se sa zadovoljstvom sjećamo sa stranica *Praxisa*. Još bi manje bila moguća *eticizacija* političke filozofije da nije bilo međunarodne *Korčulanske ljetne škole*. Ne zbog toga što je zahvaljujući onome o čemu se tamo govorilo dolazilo do situacija koje su bile konfliktne, već zbog toga što su oni koji su je stvarali ukazali na to da svako zatvaranje u sebe, točnije u samo jedan sustav, ne vodi nikuda i ne nudi prirodnu razvojnu liniju društva. Upravo ovo jest posljedica koja se osjetila i na tlu Makedonije, a koja je tijekom vremena omogućila i promjenu mišljenja i pristupa, a ponajviše otvorila prostor promjenama koje su nastupile. Konkretnije rečeno, upravo zahvaljujući takvim utjecajima Makedonija je uhvatila priključak s općim filozofskim tendencijama, te je došla u situaciju da filozofi i drugi koji promišljaju više ne moraju čekati kraj polemika da bi se odlučili na vlastito mišljenje, posebice kad se radi o prevrednovanju određene ideologije.

Ovo je, pak, u području društvenoga života, konkretnije u umjetnosti i kulturi, iako možda kasnije nego na drugim prostorima, omogućilo pojavu novog kruga makedonskih autora, u literaturi poznatog kao »Peti krug«, karakterističnog po tomu da je ispisanim nagovijestio nužne društvene promjene, podržane krugom kritičara koji su ih najavili i promovirali i na širim, jugoslavenskim prostorima: Aleksandar Dimitriev, Biljana Angelovska i Elizabeta Želeva. To je, pak, dovelo do toga da su kasnije autori i kritičari poput Venka Andonovskog mogli ispisivati tekstove kao što su »Pupak svijeta« ili »Slavenski kovčeg«, što je samo dokaz da filozofija, neovisno o prostoru na kojem se plasiraju neke ideje – ukoliko iza takvog prostora postoji društvo svjesno svoje odgovornosti – može utjecati na daleko širem geografskom prostoru.

* * *

Filozofiji se često zamjera da je preopćenita, a premalo konkretna. No, mislim da je iz onog što sam dosad izložio sasvim jasno da ona jest konkretna i da se njezino postojanje upravo opravdava posljedicom i po uređenje i po sustav mišljenja, ne samo profesionalnih filozofa već i onih kojima je ona uistinu potrebna – ljudima i društvu. Točnije, ovakvim načinom shvaćanja svoje funkcije u društvu i za društvo, Hrvatsko filozofsko društvo je pokazalo i dokazalo da se udruživanje ne pravda kastinskim elitizmom, već spoznajom da su, i pored razlike u mišljenjima i orijentacijama, filozofi dužni naći načina u svako vrijeme, u svakom sustavu da jedinki omoguće udovoljenje potrebe da se odgovorno promišlja vrijeme u kojem se živi. Iako se ovom iskazu može zamjeriti da je odveć deklarativan, ukupan broj tiskanoga pod okriljem HFD-a sâm po sebi govori o konkretnosti filozofa i filozofije, te time negira malograđansko uvjerenje da je filozofija »mlaćenje prazne slame«, što je samo izraz mentaliteta izbjegavanja odgovornosti i pred sobom i za druge, a nametanje i podržavanje ovakvoga stava i uvjerenje može odgovarati samo onima koji su na određena mjesta došli ne iz osjećanja odgovornosti prema svome rodu, čovječanstvu, već iz potrebe samoudovoljenja.

Ne želeći ovim posljednjim ekskursom zaći u političko-filozofsko-sociološku polemiku s onima koji provode politiku. Želim samo podsjetiti da je vrijeme da, kada se upućuju čestitke slavljenu i nalazi se potrebnim prisustvovati slavlju, ne zaboravimo da je ono do čega smo stigli kao ljudski rod uvelike zaslug filozofa i njihovih društava poput Hrvatskog filozofskog društva.

Na kraju, nadam da će prilikom neke sljedeće obljetnice ovoga Društva biti mnogo više tekstova koji će razmatrati međusobne utjecaje, primjerice, hrvatske i makedonske filozofije, nego tekstova koji samo notiraju povijest i stanje filozofije u Hrvatskoj.

Korištena literatura

- Časopis *Praxis* (1966.–1974.). Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- Difren, Mikel (1982): *Umjetnost i politika*. Sarajevo: Svjetlost.
- Georgievski, Taško (1980): *Crno seme & Crveniot konj*. Skopje: Mislja (edicija »10 najboljih makedonskih prozaista«).
- Janevski, Slavko (1980): *I bol i bes*. Skopje: Mislja (edicija »10 najboljih makedonskih prozaista«).
- Kangrga, Milan (1988): *Filozofija i društveni život. Rasprave, kritike i polemike*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- Marcuse, Herbert (1978): *Kraj utopije & Esej o oslobođenju*. Zagreb: Suvremenost.
- Pažanin, Ante (2001): *Etika i politika*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- Petrović, Gajo (1990): *U potrazi za slobodom. Povijesno-filozofski ogledi*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- Posavac, Zlatko (ur., 1992): *Hrvatska filozofija u prošlosti i sadašnjosti*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- Schiffler, Ljerka (1992): *Humanizam bez granica*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- Schiffler, Ljerka (2004): *Vetera et nova. Hrvatska filozofija u europskom obzoru*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- Šeling, F. V. J. (1984): *Filozofija umetnosti*. Beograd: Nolit.

Dejan Donev

Fifty Years of Unconditioned Thinking

Abstract

Anniversary is an occasion good enough to take a look at where we have arrived, and, even more importantly, to analyze the resulting consequences.

Entering the philosophy at the times burdened by daily-political rules, I have noticed that the Croatian Philosophical Society is detached from the regime, and that it succeeded in its basic mission – respecting individual worldviews and stimulating the wide development thereof, so confirming its ethical foundations. Keeping this line of individual's right to his/her worldview, by interiorizing given philosophical systems, but without being conditioned by them, the Croatian Philosophical Society plays the role of an ethical guide, which makes it a model to be followed by every philosophical association, as well as the model for how to spread one's influence outside the scope of one's natural environment.

Key words

Croatian Philosophical Society, philosophical system, ethical guidance, philosophical thinking, ethical foundation, Macedonia, unconditioned thinking